

Entrevista a

Teresa Zamanillo Peral

30 de setembre de 2024

La secció de l'entrevista, recentment recuperada a l'RTS, té com a objectiu conèixer i conversar amb una persona rellevant del món de l'acció social. En aquest número, tenim l'honor de presentar-vos l'entrevista amb Teresa Zamanillo Peral, treballadora social, doctora en Politiques i Sociologia i catedràtica emèrita de Treball Social de la Universitat Complutense de Madrid. Teresa Zamanillo és una referent del treball social a Espanya i una persona sàvia i carismàtica que es manté activa en totes les esferes.

És autora de múltiples llibres i articles que són textos troncats de la nostra disciplina, sistemàticament llegits, estudiats i citats per tota la comunitat de professionals i estudiosos del treball social.

L'entrevista ens ha permès conèixer-la una mica més, apropar-nos a la seva vessant més humana i personal, i enraonar sobre passat, present i futur de la nostra professió. També compartir, des de l'admiració, el seu pensament, sempre interessant i crític. Ens agradaria destacar que, en aquesta entrevista, Zamanillo ha compartit algunes referències d'articles i llibres importants per a l'estudi de les treballadores socials dels quals l'RTS es vol fer ressò. Li agraïm enormement la seva generositat en les respostes i esperem que gaudiu de l'entrevista.

Foto: Cedida per Teresa Zamanillo Peral.

Entrevista a Teresa Zamanillo Peral

30 de setembre de 2024

Bona tarda, Teresa. Estem immensament feliços de poder conversar amb tu. En nom del Col·legi de Treball Social de Catalunya i de l'equip de redacció de l'RTS, que tant t'estima i admira, et donem les gràcies i desitgem aprendre de les teves reflexions, per a nosaltres ets una mestra plena de saviesa.

Hem llegit en alguna banda que a Teresa Zamanillo no se l'entrevista, sinó que se l'escolta. Doncs t'escoltarem. Volem començar per la part més personal de la teva vida, la teva vocació, si ho podem dir així. Qui és Teresa Zamanillo? On va néixer? I com i per què s'acaba dedicant al Treball Social?

M'ha emocionat recordar Santander. Vaig néixer allà, davant la mar. És una dada important perquè el primer que m'ha vingut al cap és un relat que es diu "Vaig néixer davant la mar".

El més destacat de la meva biografia és que crec que vaig ser treballadora social des de molt petita i que també vaig ser roja des de molt petita. El meu pare era farmacèutic. Vaig néixer en una família burgesa i això em va comportar alguns problemes amb la meva família que no esmentaré.

Tinc una anècdota d'una vegada que estava amb una hepatitis, malaltia que llavors es passava al llit, i em vaig referir a una noia que treballava a la casa amb el nom de "senyora". La meva gran sorpresa va ser que una tia meva, molt burgesa ella, va dir: "Mira que és maca la Maritere, que a una interina la diu senyora". Aquí se'm van encendre tots els llums del cos i se'm van obrir tots els porus. Per això dic que crec que aleshores ja era roja. En aquells temps era molt típic que la gent preguntés: "I aquesta de qui és?", per saber de quina família eres. I jo em contestava: "Jo soc meva!".

Tinc dos fills estupends. Però el que sens dubte més travessa la meva vida de cap a cap és que el pare dels meus fills, que era periodista, es va suïcidar. He rumiat molt si ho deia o no i he decidit que sí, perquè és una cosa que ha marcat la meva vida i em va obligar a concentrar tots els meus esforços i tota la meva energia en els meus fills. Ara ja tenen cinquanta i cinquanta-tres anys i són una delícia de xavals. Han crescut en un diàleg molt profund entre ells i jo. Fa poc una amiga meva, amb un fill amb problemes de drogues, parlant que això li pot passar a qualsevol,

va dir, en referir-se a l'educació, que a casa seva hi havia hagut límits, però de sobte va afegir amb reflexió: però la veritat és que no va haver-hi diàleg. Em vaig quedar pensant que entre els meus fills i jo hi ha hagut un diàleg constructiu i conscient. Un d'ells té tres fills i l'altre dos, i crec que a les seves famílies també hi ha aquest diàleg.

Tot plegat em fa pensar en la importància que té en les treballadores socials la pròpia família. La meva amiga, Alfonsa Rodríguez, terapeuta familiar i professora jubilada de Treball Social de la Universitat Complutense de Madrid (UCM), fa molt temps va pensar a fer un estudi de les fites principals de les biografies de les persones que feien treball social. A casa meva, el meu germà gran, que va morir fa temps, va tenir una educació molt dura. Jo també, però em vaig salvar, perquè era com un ratolinet que s'escapava pels racons de la casa. Però el mirava a ell i veia el seu patiment. Jo era la segona i crec que amb el meu germà vaig cultivar una gran empatia que em va fer crear sòl per a la meva vocació de treball social. Aquestes són les coses més importants.

En els estudis vaig començar Filosofia i després Polítiques. No és que m'equivoqués, perquè estimo el treball social, però així van ser els meus començaments, dubitatius. Havia estat interna cinc anys a Burgos i necessitava quedar-me amb la meva família. Els dos anys comuns amb quatre filologies se'm feien llargs i volia anar directament a la Filosofia. Per això ho vaig deixar. Després, el meu pare em va obligar a fer una carrera universitària i vaig triar Polítiques perquè no tenia grec i llatí, així de senzill. A quart de Polítiques em vaig passar a Treball Social perquè m'avorria l'excés de dret que havia d'estudiar a Polítiques i perquè desitjava una carrera d'ajudar.

Després, quan vaig tenir els fills grans, vaig acabar les set assignatures que em quedaven de Polítiques i encara que l'expedient no era gens bo perquè em faltava temps, les assignatures més especulatives van ser les que em van ajudar a començar a escriure. Conec moltes persones que han fet primer Treball Social i després una altra carrera i la base del Treball Social, la concreció en els problemes socials, pesen molt més que si fas primer una altra carrera i després Treball Social. Sempre he pensat que aquest començament prepara més al pensament abstracte.

També he fet molta psicoteràpia. Fa poc ha estat el Dia del Suïcidi¹ i un dels articles que vaig llegir deia que el dol per suïcidi és el més difícil de tots perquè la culpa et travessa i et deixa unes empremtes tremendes de les quals és molt difícil sortir. He pogut aprendre molt amb la psicoteràpia.

Als anys 69-70 vaig militar a CCOO, tinc grans records de la clandestinitat, perquè a mi m'encantava. A en Pepe, el meu marit, no, a ell l'horrortzava la clandestinitat. Ell volia viure en un país en el qual la revolució fos un fet i va tenir l'oportunitat de ser corresponsal a Cuba. Allà ens en vam anar a viure un temps, però vam tornar per donar a llum el nostre primer fill, en David, i després ja no hi vam tornar. També vaig estar a la Federació d'Assistents Socials, que era com una militància.

1 El 10 de setembre és el Dia Mundial per a la Prevenció del Suïcidi.

Ens preguntem, arran del que comentes, que ser una dona carismàtica, intel·ligent i una professional reconeguda, amb idees pròpies i militant, no degué ser fàcil en els anys de la dictadura on dominaven estructures patriarcals i masclistes. Com vas transitar aquella època per arribar a ser docent a la universitat?

Jo em vaig tancar en la feina, en els meus amics i en els meus fills. L'esforç que havia de dedicar-los a ells i a l'estudi ho acaparaven tot. He trobat una frase de l'escriptor Pablo d'Ors² que diu: "Hi ha qui s'enamora de l'ombra de la foscor". Jo crec que en Pepe estava enamorat de la foscor i jo vaig haver de fer una opció de caminar cap a la llum i van ser els meus fills els qui em van ajudar a caminar cap a la llum, a part que jo era molt alegre.

Llavors, estudiar, treballar, estar amb els nois, el dol... Jo vaig fer un dol congelat, el dolor de la seva pèrdua el vaig congelar fins fa ben poc, malgrat tanta psicoteràpia. La carta que va deixar, la vaig tenir més tard i la vaig poder llegir en psicoteràpia una vegada. La terapeuta creia que posaria a plorar i no vaig plorar.

He anat a poc a poc per la vida, perquè m'he centrat en el que havia de centrar-me. La primera vegada que em van proposar ser subdirectora de l'escola, vaig dir que no, però a la segona vaig acceptar, no perquè m'agradessin els càrrecs, que no m'agraden gens, sinó perquè vaig sentir que havia de dir que sí. I vaig ser subdirectora d'alumnes.

De totes les facetes que has mencionat: mare, professional, investigadora, amiga dels teus amics, docent... n'hi ha una que ens interessa molt en aquest context i és la de directora de la revista *Cuadernos de Trabajo Social* durant dotze anys. Creus que encara són importants les revistes com a mitjà de transmissió de coneixement? I si és així, com es pot estimular l'escriptura dels professionals?

Vaig voler optar a la direcció de la revista perquè aquest càrrec sí que em venia de gust, en tenia moltes ganes perquè això era una cosa que m'agradava molt. De fet, un psicòleg me'l volia treure perquè no era doctora i li vaig dir: no importa, soc treballadora social, això és una escola de treball social i això és el que es necessita ara aquí. Si vols, fem codirecció i si no, res. No ho va acceptar i jo vaig ser la directora, vaig fer el meu equip. Van ser anys molt bons i molt bonics.

En aquest punt, vull dir una cosa molt important, l'RTS és una revista professional, cosa que és absolutament necessària perquè els professionals tinguin una referència pràctica que els enriqueixi i puguin compartir amb altres professionals. Però hem de sostenir els seus continguts amb hipòtesis i teories per crear una armadura teòrica pràctica important, això

2 Laporte, Eduardo. (2021, juliol 24). Pablo d'Ors: "Nuestro peligro es enamorarnos de lo sombrío" [Entrada blog]. Coverture. Recuperat 4 desembre 2024, de <https://coverture.es/pablo-dors-nuestro-peligro-es-enamorarnos-de-lo-sombrio/>

és perfecte. Hem de comprendre per fi que la teoria i la pràctica han d'estar sempre unides, han de mantenir un diàleg.

L'altre dia m'explicaven que avui a l'Acadèmia s'ha creat una divisió completa entre revistes acadèmiques i revistes professionals i que si jo vull fer un assaig a la vostra revista me l'acceptareu perquè em dic Teresa Zamanillo, però que un professional no pot escriure a les revistes acadèmiques, ni un acadèmic pot escriure a les revistes professionals. Em va fer una pena enorme perquè em va semblar que una vegada més trenquem amb la dialèctica teoria-pràctica. És la praxi marxista. Està escrit a la Tesi XI sobre Feuerbach:³ “els filòsofs no han fet més que *interpretar* el món de diverses maneres, però del que es tracta és de *transformar-lo*”. Les matemàtiques són teòriques, però no es pot fer un pont ni una carretera sense saber matemàtiques. És absurd. En realitat, és molt més fàcil fer quatre dades quantitatives o una recerca empírica que t'acceptaran a les revistes acadèmiques, que escriure sobre “fer”. El que és difícil és escriure bé, amb hipòtesis acceptades a la comunitat científica, no descriure el que fem simplement, que és el que s'ha fet en treball social fins ara.

Passem al segon bloc, en el qual farem un recorregut per la teva obra. Al teu llibre *Epistemología del Trabajo Social*,⁴ cada un dels capítols descriu una de les teves tesis i són autoconclusius, però si el llegim en conjunt, el llibre té la voluntat explícita d'unir tot el conjunt de pensament teoricopràctic i trobar-hi un fil conductor.

Comencem amb un dels teus temes principals: l'objecte del treball social. Defineixes l'objecte com “tots els fenòmens relacionats amb el malestar psicosocial dels individus, ordenats segons la seva gènesi socioestructural i la seva vivència personal”. Aquesta idea que el treball social es vinculi a la subjectivitat i no només a la necessitat-recurs és un dels cavalls de batalla de la professió, oi?

Sí, però és el que és estructural i el que és subjectiu, és a dir el que és objectiu i el que pertany al subjecte. Aquest article es llegeix molt perquè es busca trobar el que és concret. El concepte *objecte* per a les treballadores socials significa el que és concret, remet al propòsit, a alguna cosa que es busca (objecte) i es troba (solució), aquí és on hi ha l'error.

L'objecte d'una disciplina és una cosa abstracta i el malestar psicosocial és una cosa abstracta. Aquí l'interessant és que està definit des de fa molts anys, i ara tothom parla de malestar, perquè ens adonem que hi ha un malestar tremend en la societat. Llavors no es parlava de malestar. Avui sí que es parla en aquests termes.

3 Marx, Karl. (1845). *Tesis sobre Feuerbach. Filosofía en español*. https://www.filosofia.org/cla/ome/45tes_d.htm

4 Zamanillo Peral, M.ª Teresa. (2018). *Epistemología del Trabajo Social. De la evidencia empírica a la exigencia teórica*. Ediciones Complutense.

Llavors jo vaig redefinir el concepte de necessitat-recurs pel de malestar psicosocial, vaig fer la crítica perquè en ciència cal aprendre a refutar els conceptes. El concepte de necessitat-recurs era i és un concepte mesurable, tangible. Així, el treball social es reduïa a una mera quantificació de les necessitats i els recursos amb els quals es comptava i només calia oferir. De fet, a les pràctiques, els alumnes anaven als barris i comptaven les necessitats que hi havia i els recursos que faltaven. Això no era disciplina, eren els primers temps quan es considerava només una professió pràctica, però simplificava la realitat social, que és molt més complexa. Avui subsisteix aquesta concepció, no passa res, de vegades és necessari pensar amb aquesta mirada. De fet, les diferents versions que hi ha de l'objecte enriqueixen la disciplina i si es posen a fer això, jo ja no, donaria lloc a crear diferents escoles de pensament.

Jo ho vaig refutar en el moment en què em vaig presentar a professora titular. En aquell moment, l'Acadèmia era molt exigent, molt més del que és ara. Vaig estudiar molt i ho vaig presentar al Congrés de Barcelona de l'any 92. Això va despertar molt d'enuig perquè va ser rebut com: Teresa Zamanillo s'ha carregat el binomi necessitat-recurs.

I és clar, enfadar-se amb una cosa abstracta és com enfadar-se amb l'impossible. A això se'n diu cosificació o reificació, que significa representar el que és abstracte com si fossin coses visibles, tangibles. Jo crec que una disciplina ha de tenir una varietat de conceptes que l'ajudin a enfrontar-se a les solucions, que és el que busquen sempre les treballadores socials. Per això el binomi necessitat-recurs era massa fàcil. No obstant això, pensant ara en l'objecte, el veig com una cosa complementària al malestar psicosocial. Fonamentalment perquè si s'obvia aquesta concepció de l'objecte no hi ha intervenció social possible, ja que les persones no només necessiten que s'escolti el seu patiment, el seu mal, sinó que necessiten, a més, que es doni resposta a les seves necessitats amb els recursos que hi hagi. Tot això està obert a noves possibilitats de pensament que passen per la recerca. El més important del que ens falta en treball social és crear escoles teòriques i poder fer hipòtesis plausibles, especulacions teòriques, fer conjectures. La teoria sistèmica ha contribuït molt a la maduració teòrica del treball social. Li devem molt a aquest corrent que ens va arribar fa ja molts anys.

Has estudiat i escrit sobre el tema del poder, el treball al capítol 6 del llibre abans citat. Crec que desconstrueixes el concepte i no parles del poder en el sentit de substantiu sinó de verb.

Jo no he desconstruït el concepte de poder, els qui ho van fer van ser principalment Foucault i Nietzsche. Ara ve a tomb llegir un vers de la poeta polonesa i Premi Nobel Wisława Szymborska. És una meravella. El llibre es titula *Instante*.⁵ Per això dic que l'única cosa que he fet és pensar algunes coses. Unes amigues em van dir un dia que era intel·ligent i jo els vaig dir

5 Szymborska, Wisława. (2011). *Instante*. Ediciones Igitur.

Foto: Cedida per Teresa Zamanillo Peral.

que no, perquè crec, com Szymborska, que “soc una de tantes”. Llavors, un amic que era amb nosaltres em va dir: “Bé, no ho sé, però pensar, penses”. Amb això sí que m’hi identifico. Vull llegir el text de Szymborska perquè sí que m’identifico també amb aquesta magnífica poesia:

Soc la que soc.
Casualitat inconcebible
com totes les casualitats.

Altres avantpassats
podrien haver estat els meus
i jo hauria abandonat
un altre niu,
o m’hauria arrossegat coberta d’escates
de sota d’algun arbre.

Al vestidor de la naturalesa
hi ha molts vestits. Vestit d’aranya, de gavina, de ratolí, de camp.
Cada un, com fet a mida,
es porta dòcilment
fins que s’estripa
(...)

Bé, ho deixo aquí, però afegeixo el que diu ella als versos següents: també *podria haver estat algú molt menys feliç*. Em prova molt llegir aquesta poesia de tant en tant.

És realment preciosa. I llavors, com entens el poder des del treball social?

Ho entenc no només des del treball social sinó a la realitat, com a igualtat. Igual en l'àmbit personal, les persones som iguals, però també ens pot passar sentir-nos superiors a una altra persona. A mi em va passar fa poc amb una persona molt propera i estimada molt més jove que jo i menys formada, que quan ho vaig explicar a algú poc després, vaig poder prendre consciència que aquest no era el camí de la relació amb ella.

En treball social també ens passa. Als seminaris que feia, escrivia a la pissarra: "Com veieu els clients amb els quals trebal·leu?". I tot era: pobres, dependents, tristos, decadents... Després preguntava: com es pot treballar amb persones a les quals veieu d'aquesta manera? I es quedaven esbalaïdes i inquietes, sentint-se malament. Prenien consciència immediatament, actitud que servia per dirigir la trobada. Aquesta és la desigualtat involuntària en la qual es pot ficar molt la pota i abusar del poder, per exemple, amb una actitud paternalista subtil o manifesta.

Quan estava acabada de formar en psicodrama, en un seminari els vaig demanar una escultura sobre el context professional en el qual es treballa: representar la política, la institució i les professionals. Van posar dues cadires, una a dalt de tot que significava la política, una altra al mig, la institució, i les treballadores socials a baix estenent la mà als usuaris representats per una persona que demanava.

Davant d'aquesta escultura es van quedar impressionades. Era gent molt crítica i interessant, però no van poder acceptar la imatge que es donaven a si mateixes; es van enfadar amb mi, es van irritar en adonar-se que estaven treballant amb aquest imaginari, que era el seu inconscient, la ceguesa. Darrere d'una treballadora social pot haver-hi això i cal prendre'n consciència. Això és el que és bonic de treballar amb el discurs.

Com podem ajudar-nos els professionals a modificar aquesta mirada? A adonar-nos-en?

Jo crec que en supervisió. Per a mi la supervisió ha estat una cosa veritablement bella. Durant els cinc anys que vaig fer classe de grups em vaig supervisar amb una psicòloga. Aquestes sessions no se m'oblidaran mai. Una vegada vaig fer un "error de poder" i vaig estar pensant tot un llarg pont. La meva família divertint-se i jo capficada perquè no podia supervisar-me en aquell moment del Pont de la Immaculada.

Quan per fi em vaig supervisar, vaig veure de seguida l'error i vaig ser al grup d'alumnes i els vaig preguntar: què creieu que va passar l'altre dia? Van narrar perfectament bé el que havia passat. Totes havien percebut el meu error, va ser preciós per a mi comprovar que les persones s'adonen de tot, encara que estiguin en un lloc diferent del teu, quina classe tan

bella va ser aquella! Jo estava commocionada. A la sortida, un xaval em va dir: "T'exigeixes massa, Teresa". Li vaig dir: "D'acord, sí, però és que aquesta és l'escola que tinc". Havia passat per la sistèmica, per psicodrama, m'havia psicoanalitzat i tot això va quedant al teu cervell. Si tu vols ser coherent, acabes sent-ho.

M'ha agradat molt quan dius que la supervisió t'ha ajudat a dir-te la veritat. Dir-se la veritat a una mateixa són paraules molt profundes.

En la supervisió hi ha una mobilització interna tan impressionant que t'adones de moltes coses. El que passa és que després cal seguir amb això al cap, no val tornar-te'n a casa i com si res. Això ho he comprovat no només en mi sinó també en les participants del títol en Expert o Experta d'Universitat en Supervisió en Contextos d'Acció Social que duu a terme la Universitat del País Basc (UPV). He llegit tots els llibres que s'han editat a Vitòria del primer a l'últim. Són molt interessants i fonamentals per al treball social.⁶

La supervisió també l'entens com una forma de cura cap a un professional perquè no hi ha cura sense autocura, oi?

Exacte.

Com veus el treball social actualment? No creus que hem avançat a dotar-lo de cos teoricopràctic? Com podem continuar avançant?

Sí, sí. El treball social a Espanya ha crescut molt. Per descomptat, com deia abans, la sistèmica i la teràpia familiar han dotat el treball social d'uns fonaments molt importants i per aquí s'ha obert una via de desenvolupament molt interessant. I se seguirà. Estic molt confiada, ja no hi ha marxa enrere. Però en aquest punt xoquem amb els poders públics. A tomb d'això, vull llegir una cosa escrita per una treballadora social que vaig citar el dia de la concessió del Premi Nacional de Treball Social a València:⁷

El pobre ha de justificar fins a l'avorriment que no és culpable, que és mereixedor de les ajudes socials, i que no malbaratarà la prestació que li correspon. D'aquí les interpretacions que fan de les normes els interventors

6 Llibres sobre supervisió publicats des de la Universitat del País Basc: Berasaluze, Ainhoa; Ariño, Miren; Ovejas, Charo, i Eppelde, Maddalen. (Coords.) (2020). *Supervisión en Trabajo Social: una metodología para el cambio*. Aranzadi. Berasaluze, Ainhoa; Ariño, Miren; Ovejas, Charo, i Eppelde, Maddalen. (Coords.) (2023). *Supervisión: hacia un modelo colaborativo y transdisciplinar*. Aranzadi. Berasaluze, Ainhoa, i Fombuena, Josefa. (Coords.). (2024). *Supervisión: Voces que colaboran para super(ar) visiones*. Nau llibres.

7 Teresa Zamanillo va ser reconeguda amb el VI Premi Estatal del Treball Social 2018 en la modalitat de professionals del treball social, en reconeixement a la seva labor professional i dedicació al treball social, ja que és un referent del treball social amb grups i contribueix a la construcció teòrica del treball social i a la formació dels i de les nostres professionals. V. https://www.youtube.com/watch?v=R_3IL9tqiho

de les diferents administracions, i que estan per sobre dels informes tècnics de les treballadores socials. Les polítiques socials o la manera d'executar-les semblen més orientades a fer invisible la pobresa que a implementar línies d'intervenció efectives.

No deixen que fem treball social. Ahir en un debat de treballadores socials, una d'elles denunciava que moltíssimes de les ajudes no s'acaben donant. I davant d'això una altra es preguntava: "Aquesta és la burocràcia que ens obliga a fer això, és més, de vegades em plantejo que potser contribuïm a aquesta invisibilitat". I ho diu una professional que és molt crítica. Però on és l'autocrítica professional? Aquest és el moment d'obrir debats sobre la manera en la qual estem contribuint a tot plegat, i si estem deixant que això ocorri. No per culpar-nos! Sí per obrir un debat!

A propòsit d'això, dius que ens costa la crítica i l'autocrítica, però paradoxalment no n'hi ha una sense l'altra. Quines creus que són les causes d'això i com es pot ajudar les professionals del treball social a tenir una relació més serena amb nosaltres mateixes?

Les causes són tan extenses que a ningú li ve de gust, però no només a les treballadores socials, sinó a cap professió. En aquests temps tan irreflexius que vivim, ningú té interès a fer autocrítica. Hi ha coses que ens creiem que són només dels treballadors socials i com diu Szymborska, som "una de tantes."

Una de les qüestions que més malestar provoca en les professionals és que la gestió envaeix la intervenció i no hi ha temps per acompanyar de debò les persones. S'encarreguen als Serveis Socials molts tràmits que no aporten valor. Com fer front a això? Hauríem de buscar-li un altre nom a la intervenció social?

No, no, la medicina és la medicina i el treball social és el treball social. Una vegada vaig llegir un metge que es jubilava perquè sentia que no podia fer medicina. Això està passant en moltes professions, no només en el treball social. Estem teledirigits totalment per la burocràcia, pel poder, per l'"això ha de ser així". Passa als psicòlegs, als educadors de menors... a tothom. Vivim en una societat irreflexiva que pal·lia, que posa pegats, no que resol. Als regidors de torn no els importa gens que no facis intervenció social. Com més ajudes tiris endavant, millor. Per això crec que falta debat. Al Fòrum de Serveis Socials⁸ volem fer això, debatre sobre això.

8 Fòrum Estatal de Serveis Socials.

Amb relació als mètodes i models, dius que els models no poden ser acrítics perquè un s'acosta al model a través de la seva ideologia. Ens pots explicar aquesta idea? Això que Bateson deia que "el mapa no és el territori"?

Jo crec que ens acostem als models a través de la nostra ideologia. Tinc un esquema al llibre de grups que l'explica bé.⁹ Com concebem el món, aquest és el primer acostament a la realitat social. Però, fins i tot, en la manera de viure. Entre viure amb austeritat o viure amb luxe, hi ha dues postures diferents. En un hi ha la ideologia del consum i en l'altra la de l'austeritat, perquè considera que no venim al món a consumir plaer. Aquí hi ha ideologia. És que hi ha ideologia en tot.

I quins han estat els teus referents, els teus autors més significatius i rellevants que t'han acompanyat i encara t'acompanyen en la teva visió?

Ara estic llegint molt poc.

Però has llegit molt...

Això sí, però està tot als meus llibres. Heu llegit molt per preparar aquesta entrevista. A mi em va entusiasmar Foucault. He fet seminaris de Marx i de Freud i els dos són per a mi importantíssims. La psicoanàlisi i el marxisme han estat rellevants en la meva cerca; i a partir d'aquí he continuat buscant i trobant autors que m'han entusiasmat i ajudat a lligar els uns amb els altres. Als meus llibres hi són tots. I quan abans he dit que des de petita ja era roja, o més aviat era rebel, ja tenia el concepte de classe sense saber-ho. Per això vaig anar desenvolupant el pensament crític. Això m'ha permès refutar les idees i les coses aparents.

Sembla que per interpretar el món hem d'abraçar la complexitat i la incertesa, entenent que les coses no es poden explicar de manera lineal. Encara que sapiguem que és així, de vegades ens costa sostenir el malestar de l'altre, ens costa anar al seu ritme. El conflicte no té pressa, però el professional sí, sovint pressionat per la seva institució.

En primer lloc, estimada, jo no abraço res. Ja sé que ara aquest terme es fa servir molt, però si jo sabés com em moriré, no abraçaria la incertesa, perquè la primera incertesa de totes és la mort. És el fet que et moriràs i punt. I que no saps ni com, ni quan. De fet, ara estic veient molt una gran amiga que li està costant fer-se gran d'una manera increïble, té por i s'aferra a allò segur, el seu marit i la seva filla. Està en un estat d'inseguretat gairebé patològic. En canvi, tinc una altra amiga que està a punt de morir-se, però està serena, dins del que cap. En la incertesa vivim, estem.

9 Zamanillo, Teresa. (2008). *Trabajo social con grupos y pedagogía ciudadana*. Editorial Síntesis.

Quan em llevo al matí, el primer que miro és la situació de Gaza, el Líban, etcètera. L'altre dia, vam anar per primera vegada a una manifestació de Palestina, érem sis. Jo fa molt de temps que en parlo amb el meu fill, el que és a Singapur, d'aquest tema. Ell llegeix molts diaris estrangers i l'altre dia em va dir que podem estar a les portes d'una tercera guerra mundial. Fins ara, ningú volia parlar d'això. Llavors com no hem de tenir incertesa? Com no l'hem d'acceptar?

El que passa en treball social és que sempre hem volgut viure en la certesa per resoldre els problemes de les persones amb les quals treballam. D'aquí la concepció de l'objecte professional com a necessitat-recurs. Si tot ho soluciones amb els recursos que tens, visca el món social! Però ja no val, ara ja tots hem de viure en la incertesa, és aquí, no sabem què passarà. En treball social de vegades ens vam creure que tot havia d'estar resolt, que l'estat de benestar havia d'haver resolt ja els serveis socials. I es pregunten: com tindrem incertesa si el món hauria de ser just? Jo crec que en el treball social hi ha una idea que el que és just és allò que ha de ser i que s'ha de donar i no s'accepta que hi ha coses impossibles.

A això em referia, Teresa, com es pot ajudar els professionals a acostar-se aquí des d'aquest espai?

Doncs que acceptin. Cal acceptar que la vida és enigma pur. Mira, estic escrivint això: "Hem d'acceptar que no podem comprendre-ho tot i que no podem dominar-ho tot". Això és el primer. Pablo d'Ors diu que els éssers humans creiem que podem dominar-ho tot mitjançant la tècnica i que podem comprendre-ho tot mitjançant la raó. Aquest és el llegat de la Il·lustració. El llegat ha estat meravellós per al pensament racional fins fa poc, més o menys, però ara precisament és quan ja hem entrat de ple en el fet que no hi ha possibilitat de comprendre-ho i transformar-ho tot. És aquí on entra la complexitat, acceptar que tot està interconnectat amb tot. I això que deia abans sobre les necessitats i els recursos semblava la veritat. Així que quan vaig entrar a l'escola n'hi havia prou d'estar en un barri i comptar necessitats i recursos, però avui, des del meu punt de vista, no val només això. La disciplina ha evolucionat i ara o acceptem la incertesa o no fem treball social. Posaré un exemple d'un suposat cas: és el d'una àvia que viu amb el seu fill i hi ha disputes entre el fill i la seva esposa. La seva esposa no vol que la mare visqui amb ells i li diu al marit que la seva mare se n'ha d'anar a una residència. Al fill li costa molt plantejar-li això a la seva mare, però van a un centre de Serveis Socials i la treballadora social del centre només busca residències sense adonar-se que la qüestió és extraordinàriament més complexa perquè el que està en joc són les relacions familiars i de parella. Sempre posava aquest exemple tan senzill a les meves alumnes.

Foto: Cedida per Teresa Zamanillo Peral.

En realitat, tot està interconnectat, la complexitat implica interconnexió i multicausalitat. En aquest sentit, la bona formació és imprescindible, tant per a les professionals com per a les estudiants. Quins elements creus que són indispensables en la formació de treball social avui dia, a les facultats i en la formació continuada quan ja s'està treballant?

A la nostra facultat teníem a Alfonsa Rodríguez que tractava aquests temes, però ja no es tracta gaire, que jo sàpiga. A les facultats hauria d'haver-hi més filosofia i teoria del coneixement i, pel que en sé, almenys, les assignatures estan segmentades. No hi ha cap projecte que unifiqui i relacioni les matèries, no hi ha debat entre els professors. Es parla de coordinació, però la coordinació ja sabem el que és, parlar de si joestic donant això i podries parlar tu d'allò altre, que és el màxim que es fa, però coordinar-se és una altra cosa, és estudiar i debatre conjuntament, en equip. I que jo sàpiga, no passa gaire.

Quines serien les habilitats que des de la facultat s'haurien d'entrenar?

Em demanes solucions i certes que jo tampoc sé ara, en fred. També visc en la incertesa i tampoc ho entenc tot.

Quanta raó! Parlem de la recerca i d'escriure. Crec que et sents més còmoda en la recerca-acció participativa. Comentes que els professionals hem d'escriure, que no és tan complex com sembla. Ja sé que també et demano certes, però com els convidem a escriure, per exemple, a les revistes?

D'escriure, se n'aprèn escrivint i corregint-se, fent servir el diccionari, i llegint, estudiant; i si es dubta, consultant la RAE. Hi ha molts cursos per aprendre a escriure, a Barcelona i a tot arreu. M'heu comentat alguna vegada que el Col·legi estava donant cursos per aprendre a escriure. Ara ha sortit aquesta necessitat i està molt bé que es desenvolupi. Escriure passa per treure's la por a la pàgina en blanc. Això és una por que té tothom. No ens creguem úniques, que no ho som.

El Col·legi de Catalunya ha impartit alguns cursos sobre escriptura i han estat realment útils.

Un altre tema que ens encanta de tu és com has treballat en grups. Tant el teu llibre com la teva tesi doctoral¹⁰ presenten recerques sobre la potència del treball social amb grups a l'hora de la intervenció social. Com va ser la teva experiència de docència en l'assignatura de treball social amb grups? Què has après dels grups?

El primer que em ve al cap és la paraula humilitat, perquè tots som iguals, tots tenim les mateixes cegueses, les mateixes resistències, les mateixes defenses i les mateixes dificultats per acceptar que un altre et digui que t'has equivocat. L'altre dia el meu net em va dir tres crítiques i jo les vaig escoltar pensant en el que em deia, i em va sorprendre amb quina tranquil·litat ho vaig fer. Ell ha viscut amb mi un any sencer i em coneix molt i sap que pot dir-m'ho. El fet de saber que pots dir-li alguna cosa a l'altre és molt important. Tinc una anècdota de l'altre dia: érem a la manifestació, era un grup circumstancial de sis. Un em va dir: "Això que tu dius no té sentit". Jo ho vaig escoltar amb molta tranquil·litat i li vaig dir: "Tens raó, jo m'estava equivocant, però ara et diré una cosa que forma part del meu saber. Si tu a una persona li dius que el que comenta no té sentit, estàs desqualificant-la. És millor que no ho facis". A mi el que em va provocar va ser posar-me a competir perquè m'havia picat un munt que em digués això. No el coneixia, però vaig decidir donar-li una lliçó, i es va quedar completament callat. Però l'hi vaig dir amb molt de respecte.

En grup aprens a parlar-te a tu mateixa a través dels altres. Això és el que més et donen els grups, perquè els altres són un mirall. Llavors, aprens el que es diu en l'interaccionisme simbòlic, a parlar-te a tu mateixa

10 Zamanillo Peral, Teresa. *Teoría y práctica del aprendizaje por interacción en grupos pequeños* (Tesi doctoral, Universitat Complutense de Madrid). <https://webs.ucm.es/BUCM/tesis/cps/ucm-t25724.pdf>

a través dels altres. I això és el més bonic dels grups. Aprens molt a conèixer-te a tu mateixa.

Ara estic al Fòrum de Serveis Socials, que també és un grup. És que a mi m'entusiasmen els grups, per tant, continuo aprenent. M'agradaria que fos presencial però ara ja res és presencial. Als grups una de les coses que més he après és a respectar.

I de l'experiència de docència amb grups, què recordes?

Va ser preciós. A la tesi hi ha els dibuixos que va fer la meua parella. Està explicat de forma molt bonica. Fidel a la teoria pràctica, el grup operatiu de Pichon-Rivière és precisament el que més arriba a la unió teoria-pràctica. És tot un desenvolupament teòric-pràctic veritablement meravellós, la base del qual és la psicoanàlisi i el marxisme. Es va crear a l'Argentina. Jo vaig tenir un any de formació de grup operatiu, quatre anys de psicodrama i un any de Gestalt. I em va entusiasmar tot el que vaig estudiar de grups. Ara només tinc el grup del Fòrum. Vaig tenir un grup meravellós d'escriptura i autoconeixement, però ja es va acabar, va durar tres anys. Ara no tinc tantes colles, perquè algunes es van dissoldre. En fi, la vida és pèrdua, la vida és despreniment.

Prens una metàfora del llibre *El respeto* de Richard Sennett per explicar que el grup és més que la suma de les parts. Ho expliques amb una metàfora musical sobre el quintet de Brahms. Un grup implica vinculació, complementarietat, moments d'expansió, moments de reserva, moments de negociació. És una imatge preciosa.

Sí, ho vaig explicar a la presentació del llibre de grups a Madrid. Em sorprèn que ho sapiguen.

I entrant en l'últim bloc, en clau de futur, quins són els principals reptes i oportunitats i també els principals perills que veus en l'exercici de la professió actual?

Els principals perills són la burocràcia i la tecnocràcia, el perill d'adaptar-se i de rendir-se a una realitat que és molt lletja. La nostra realitat és difícil però no cal rendir-se. Es tracta de com comprometre's amb un mateix per seguir endavant en temps de desil·lusió, de decepció profunda. Perquè els polítics no tenen voluntat de canvi, en general.

Vaig llegir fa moltíssims anys un article de Calvo Sotelo a *El País* en el qual deia que com més amunt estàs, menys poder tens. Es tracta, doncs, que no només canviïn els polítics, sinó que hem de canviar tots. I d'on traiem les forces? Perquè no ho sé.

Crec que tenies com una consigna que deia alguna cosa així com: Si no canvia el context, canvio jo?

No és cap consigna, és d'un treball final del Postgrau de Supervisió de la UPV. Ho vaig agafar per escriure el meu epíleg en un dels llibres que van publicar perquè em va agradar molt que el titulés així. A ningú li pots demanar que canviï, no està en la teva voluntat, està en la seva.

Sabem també del teu vessant activista. En què estàs ficada ara?

Estic al Fòrum de Serveis Socials que us comentava abans. L'activista de la Renda Bàsica és Berta Lago, però aniré al Simpòsium de Canàries i aquí vull enganxar-me. És que em sembla que no hi ha coses que fer, que ja no hi ha possibles reformes. D'una banda, aquest temps s'assembla al segle XIX, però en la part de les ombres: el pobre com a causant dels seus mals. Però llavors va haver-hi llums, els fabians i molta altra gent reformista va contestar creant noves possibilitats de solució; va haver-hi tota una "revolució" amb cometes que va donar lloc a l'estat de benestar, però ara no es veu gens de llum. Llavors crec que l'única cosa que em donarà una miqueta de marxa és la RBU.

Anem arribant al final, Teresa. Vols comentar alguna cosa més?

Seguint el fil del que estem parlant, quan he llegit el diari aquest matí i he vist qui havia guanyat les eleccions a Àustria,¹¹ he pensat: ara venen els anarcocapitalistes a fer més la punyeta. És que és molt difícil aquest món!

A l'article que vaig escriure el 2018 per a la revista de la Universitat Autònoma de Mèxic¹² deia el següent:

Són moltes les veus que clamen en els nostres dies, igual que polítics, escriptors, treballadors socials i científiques ho van fer a la fi del segle XIX per la necessitat de crear un pacte social. Avui es fa necessari ressuscitar la socialdemocràcia amb diferents programes, que incloguin els recents problemes socials del nostre món. La cooperació de tota la ciutadania és imprescindible; un nou consens ha d'obrir-se en l'horitzó i hi hem de participar. No obstant això, la participació moltes vegades ens exigirà adoptar formes més radicals que les que es requereixen habitualment a la feina. Almenys a Espanya, són encara moltes les pràctiques que ens demanen polítics i empreses que no corresponen al nostre perfil; són moltes les intervencions que haurien de dur a terme altres departaments administratius, però que es carreguen als serveis socials d'assistència primària, produint així el grau més gran de *burn out*.

11 Notícia del dia 30 de setembre. Victòria de la ultradreta a Àustria després de les eleccions del 29 d'octubre.

12 Zamanillo Peral, M.ª Teresa. (2019). El Trabajo Social y el neoliberalismo. Aproximaciones a una definición abierta a la complejidad social. Trabajo Social UNAM, 18, 139-157. <https://doi.org/10.22201/ents.20075987p.2018.18.69821>

Per tant, on ens aferrem? On anem? Jo crec que hem de buscar nínxols de debat. Tingueu en compte que jo compliré vuitanta anys al febrer, llavors ja espero que això sigui l'últim que faci, aquesta entrevista i l'article per al Consejo sobre la supervisió com a mitjà per a investigar.

Bé, esperem que no sigui l'últim.

Sí, jo crec que sí, perquè ara em vull divertir més.

Això està molt bé! Per tancar, volem concloure amb recomanacions de la Teresa més personal que molt generosament ens has presentat a l'inici d'aquesta entrevista.

Un llibre.

El primer que em ve al cap és un de Stefan Zweig que es diu *La impaciència del cor*, que jo feia llegir molt a les alumnes. Aquest el recomano per a les treballadores socials. Però n'hi ha molts altres, per exemple, m'entusiasma Murakami. I l'últim que he llegit d'ell m'ha semblat excel·lent. Però Stefan Zweig em sembla un autor meravellós i aquest llibre és molt bonic per desenvolupar l'empatia.

Una pel·lícula.

Hi ha dues pel·lícules, per a mi, també bones de contingut per al treball social. En primer lloc, *La buena estrella*. Quan la vaig veure em va encantar pensar-la amb la idea que el treball social no és tot, que la gent s'ajuda entre si sense necessitat de nosaltres i que això és un filó per treballar amb les persones si demanen la nostra ajuda, són les seves xarxes. I l'altre dia en vaig veure una de Manolo Matji que em va encantar: *Horas de luz*. Va sobre reinserció i és molt bonica respecte al que estem parlant. És una història real. També sense necessitat de treballadores socials. Com veus, miro d'assenyalar que no som tan importants com ens creiem. I això hauríem de gravar-nos-ho per confiar en les capacitats de les persones.

Sabem també que ets una gran amant de la música, sobretot de la música clàssica. Alguna recomanació?

No, perquè jo en sé molt poc. L'única cosa que sé és que tinc un fill violoncel·lista i que el vaig acompanyar perquè trobés el que volia ser. Però jo no tinc bona oïda, encara que escolto música des de petita. Acabo de demanar-li a la meva neta que em faci un pen amb la música moderna que escolten ara que és preciosíssima perquè no sé gens de música moderna. Així que vull passar de la música clàssica a escoltar aquestes veus boniques.

Ho dic perquè no sabia si renovar en una acadèmia on uns professors veritablement meravellosos, musicòlegs, ensenyen a escoltar música

clàssica, i és una meravella, o passar-me a la música moderna i crec que faré això últim.

Que bé, Teresa! Ets una capsa de sorpreses. I si et perdem, on cal buscar-te?

Uf, primer he pensat en Santander, mirant la meva badia, però no crec que hi pugui anar. Tinc molts llocs, però tant se val. Aquí a casa meva.

I què hauria de fer algú que et vulgui conèixer una mica més?

Quan acabi les meves memòries, llegir-les. Però no les publicaré. Els donaré una autoedició a les meves persones més estimades. En primer lloc, als meus nets, als qui les dedico, perquè desitjo que em coneguin més. Però, encara que siguin memòries, també hi ha ficció, perquè els records de qui escriu no són purs. Els meus amics em coneixen una mica i els agradarà llegir el que he escrit de mi mateixa. En realitat, tots ens coneixem molt poc els uns als altres, coneixem el que volem ensenyar sense adonar-nos-en. Jo una vegada vaig sentir que era humil i jo no em considero humil.

Què li diria Teresa Zamanillo a un estudiant de Treball Social?

Que pensi, que pensi, que pensi. Que no es quedi amb el que li diuen. He tingut la sort de viure amb el meu net de divuit anys i puc dir que això funciona.

Aquesta convivència amb el teu net ha estat una experiència molt bona per a tu, oi?

Sí, ha estat preciosa. Però vull insistir que no es quedin amb el que escolten. Reflexionar és donar llum a alguna cosa. Pensem en el flexo, no? Els diria que donin llum a les idees i a les coses. Que no es quedin amb el que els diuen els altres.

Per acabar, Teresa, t'ha quedat alguna cosa al pap?

Insistir, insistir fins a l'avorriment que les treballadores socials no som diferents de les altres professionals, que no patim més que en altres professions. L'altre dia em van dir que ens hi acostumem. No, ningú s'acostuma al dolor, ni els metges, ni els responsables de guerra. Adquirim defenses, això sí. És fonamental per fer bé la feina. I les defenses s'adquireixen llegint, estudiant, compartint.

Per exemple, podem afegir una formació important que s'està obrint camí avui dia sobre pràctiques narratives. Aquestes ens poden ajudar molt a comprendre les persones i els contextos.¹³

13 Diploma Internacional en Pràctiques Narratives. V. <https://www.colectivo.org.mx/diplomado>

Que els drets socials es conquisten, que els esclaus no van sortir de les galeres perquè els obrissin les escotilles dels vaixells, no. Que les llibertats es conquisten. I la justícia també.

I també afegiria que sí que es pot fer intervenció social. Es fa massa burocràcia, però sempre hi ha algun cas en el qual pots ajudar a despertar el desig de la persona de millorar, de canviar. Potser n'hi ha un a l'any, però aquest u, el mateix que deia la Bíblia: "Encara que només hi hagi un just s'obrirà el Regne del Cel."

Que bonic em sembla concloure amb aquesta frase: "Despertar el desig de les persones". Podríem afegir moltes altres frases teves que servien com a epíleg d'aquesta conversa tan bonica. N'havíem seleccionat dues. Una de l'any 90 d'un article de la revista *Documentación Social*: "Conquistar-se a si mateixa és l'empresa més bella que es pot fer". I l'altra és de l'epíleg que vas escriure al llibre *Supervisión: Voces que colaboran para super(ar) visiones*: "És fonamental no deixar que 'cremar-se' envaïxi aquesta bella professió".

Teresa, ha estat un plaer i un honor. Moltíssimes gràcies per dedicar-nos aquest bell temps.

A mi aquesta professió m'ha format tant, tant, que m'ha ajudat a conquistar-me a mi mateixa. I no vull acabar sense dir que per a mi la *Revista de Treball Social* va ser fonamental en la preparació de les meves classes de Desenvolupament Comunitari, precisament perquè era una revista professional i portava moltes experiències que em servien per pensar. Va ser tota una referència. A vosaltres sí que us vull donar les gràcies per aquesta entrevista que, espero, aclareixi qüestions als qui la llegeixin. Ha estat tota una oportunitat per a mi. GRÀCIES DE VERITAT.

Entrevista

Teresa Zamanillo Peral

Foto: Cedida per Teresa Zamanillo Peral.

Escaneja el codi QR per accedir al canal de YouTube
del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya
i veure un extracte de l'entrevista.

